

Natalja Volkova:

Literární strategie přelomu 20. a 21. století: varianta B. Akunina

(posudek disertační práce)

Kolegyně Natalja Volkova vykládá ve své koncizní monografické studii dílo pseudonymního autora B. Akunina – „druhé“ literární identity moskevského překladatele, kulturologa-japanisty a literárního redaktora Grigorije Šalvoviče Čchartišviliho (nar. 1956). První B. Akuninova kriminální série začala vycházet 1998, dílo se dodnes rozrůstá i větví a je adaptováno, transformováno či distribuováno též jinými médii než tiskem – televizí, filmem, divadlem, internetem (viz třeba oficiální web projektu www.akunin.ru). Akuninovy romány jsou mimořádně úspěšné, v roce 2000 byl podle zpráv z českých médií při moskevském knižním veletrhu autor vyhlášen spisovatelem roku (u nás několik románů z fandorinských sérií vyšlo zejména v nakladatelství Albatros).

Tradiční konotace pojmu díla by popsanému fenoménu současné ruské literární kultury nepřiléhaly. Na to jsme v případě B. Akunina konfrontování s příliš konstruovaným a zároveň „zcizeným“ artefaktem o mnoha úrovních, manifestačně do sebe integrujícím též instanci autora, která je tak připravena o všechnu svou potenciální spontaneitu, související s „tělesným“, vnětextovým pólem autorství. V souhlasu s touto poetikou konstruovanosti (a také s intencemi poststrukturální literární vědy) volí autorka předložené disertace své hlavní pojmy, když místo o díle či textu hovoří o *projektu*, který vzniká uskutečněním jisté důmyslné *strategie* pohybu po hranicích ruské literární kultury. (S „hraničností“ projektu, v tomto případě se „vzpourou“ vůči některým tradicím ruské literatury, souvisí podle autorky také identita „autorské masky“ projektu – „anarchistický“ pseudonym B/oris/ Akunin.)

Problematiku, která by byla zajímavá z hlediska sociologie literatury nebo z hlediska kulturních studií – řečeno stručně, veškerý marketingový aparát, intermediální přesuny a recepční empirie projektu B. Akunin – ponechává kolegyně Volkova stranou svého zájmu. Odpovědi na svoji otázku po charakteru projektu B. Akunin a po jeho souvislosti se současnou ruskou literární situací vyhledává autorka v oboru tradičně „filologické“ literární vědy, a to dvěma způsoby:

1) Všímá si ohlasu projektu B. Akunin u ruské kritiky a vztahuje na tento projekt charakteristiky, kterými současná ruská kritika (v návaznosti na západní diskurs postmoderny – citován např. Fokkema) popisuje situaci ruské literární kultury na přelomu 20. a 21. století. Konkrétně jde o koncept pozdního postmodernismu či postrealismu (zachovávajícího stylové aspekty postmodernismu, ale rehabilitujícího skutečnost jako referenční horizont literatury; slévajícího do axiologicky nově situované mezitřídy uměleckou a masovou, vysokou a nízkou kulturu), jemuž podle autorky projekt B. Akunin svou povahou i dobou svého uplatnění přesně odpovídá. Podle silné interpretační teze předložené disertace projekt B. Akunin „doslovně“ uskutečňuje, vyslovuje, překládá do literární řeči základní metafory a koncepty postmoderní filozofie či teorie textu (tak genealogie Fandorinova rodu má podle autorky např. strukturu rhizomu, v románech o jeptišce Pelagině se uskutečňuje modernistická metafora „smrti Boha“, atp. atp.). Ostatně celý projekt je podle autorky na své nejobecnější úrovni „zabalen“ do metafory o smrti autora (odnětí příslušné role tvůrčímu individuu a její delegace na řídicí struktury v pozadí literární komunikace – Barthes, Foucault). Toto „zavinutí“ se přitom (v kontrastu k východisku fandorinské série v lehkém žánru, konkrétně ve fejetonním románu 19. století či v tzv. klasické detektivní povídce z téže doby) realizuje velmi rafinovanými prostředky, v rámci dlouhodobého a hluboce ironického plánu: Čchartišvili píše kvazivědeckou monografii Spisovatel a sebevražda, které se dá rozumět i jako autorovu dopisu na rozloučenou; literární prostor postupně obsazuje a vyplňuje nový autor, B. Akunin; svoji další knihu Hřbitovní historky vydává Čchartišvili již ve spoluautorství s B. Akuninem, přičemž se jí dá rozumět též jako Čchartišviliho zkušeností z onoho světa.

2) Kolegyně Volkova zároveň analyzuje vybrané žánrové, intertextuální a naratologické aspekty textového korpusu spojeného s B. Akuninem tak, aby vynikla jejich příslušnost k slohovému kontextu postmodernismu či postrealismu (např. dvojí intertextuální vztáženost k historické poetice populárních žánrů – a k poetice klasicky ruského i světového realismu a modernismu). Při těchto analýzách užívá autorka především „klasické“ (převahou snad můžeme říci strukturálně semiotické) nástroje literární teorie, v menší míře postupy kulturněhistorické kontextualizace (nenáhodné „chyby“ v historických

reáliích) aj. V hlavních kapitolách své práce (2 a 3) přitom postupuje tak, že na jednotlivých svazcích B. Akuninových kriminálních sérií (podle sériové postavy: „Erast Fandorin“, „jeptiška Pelagie“, „mladý Fandorin“) demonstruje vždy jeden určitý rys projektu, který má v příslušném románu výslovné těžiště.

Kolegyně Volkova se – kromě primárních a sekundárních ruských pramenů – opírá o relevantní zahraniční teoretickou literaturu (včetně podnětů českojazyčných – Doleželovy *Narativní způsoby v české literatuře* aj.). Ke kvalitám její disertace patří to, že analytické kapitoly věnované jednotlivým textům či rysům projektu neopakují, ale postupně rozvíjejí, dokládají a zpodrobňují úvodní tezi. Ocenit je třeba také vyvážený poměr celkové hypotézy o „pozdě postmoderním“ charakteru současné ruské literatury a podrobné analýzy projektu B. Akunin. Díky této rovnováze (a jistě také synkretickému a metakulturnímu charakteru samotného projektu B. Akunin, který k podobným „typizujícím“ úvahám) lze předloženou disertaci s užitkem číst také pro informaci o dnešní ruské literární kultuře a hledat k ní např. české analogie (Urbanovy „gotické“ romány). Je proto škoda, že ukázky ze své práce (pokud je mi známo) nepublikovala autorka dosud v českém literárním tisku.

Z hlediska mého vlastního odborného zájmu vystupují v disertaci do popředí zejména otázky literárněvědného uchopení populárních žánrů, respektive vztahu mezi uměleckou a masovou kulturou. I s tímto dílčím odborným kontextem své disertace pracuje autorka nepochybně uvážlivě, respektuje „standard“ současného literárněvědného myšlení. O některých (převážně detailních) východiscích předložené argumentace by se nicméně diskuse vést dala.

Tak například žánrovou synkretičnost (např. směšování kódů detektivního a historického vyprávění či milostné romance), která by se podle disertace mohla jevit jako příznak postmoderní „citace“ populárního žánru, lze chápat i jako výrazný znak populární literatury jako takové, jako součást její „historické“ poetiky, k níž se B. Akuninovy romány systematicky vztahují. Byť totiž populární literatura tenduje k pevným žánrovým stereotypům, zejména v jejích nižších vrstvách vždy dochází k jejich synkretickému mísení (viz kolportážní román 19. století). Koneckonců i tvůrčí autorský vklad v oblasti populární komunikace namnoze spočívá v neotřelé kombinaci žánrových stereotypů. Hledat tedy v žánrové ambivalentnosti či synkretičnosti distinktivní rys projektu B.

Akunin vůči populární literatuře by mohlo být riskantní. Pro „postmoderní“ charakter projektu jistě dostatečně svědčí tendence systematicky „vyčerpat“ celý žánrový systém, stát se jakýmsi metažánrovým lexikonem, navíc s některými mystifikačními rysy.

Osobně se dále řadím spíše k těm skeptikům (autorka se o nich v disertaci také zmiňuje), kteří s rezervou přijímají hypotézu o zániku distance mezi masovou a uměleckou literaturou v postmoderní kultuře. Prvním důvodem ke zdrženlivosti je tu pro mne to, že „dvojitý kódování“, které by muselo být zdrojem této nivelizace, nalezneme snad ve všech epochách literárního vývoje. Svůj sen o „nové lidové literatuře“ měl v některých svých odvětvích modernismus: příkladem z českého prostředí může být Karel Čapek. Existují samozřejmě významné noetické rozdíly mezi způsobem, jímž žánr detektivky (ale třeba též onoho fejetonního románu) realizoval na jedné straně Čapek – a na druhé straně postmoderní autoři. Nicméně i v případě Čapkově lze nepochybně některé texty čtenářsky realizovat v obou systémech kódů, zábavné a umělecké četby, protože jde o texty založené na strategii jejich kombinace. – Druhým důvodem ke zdrženlivosti je pro mne to, že existuje principiální rozdíl mezi populární literaturou nebo uměleckou literaturou jako jistými estetickými či literárněteoretickými abstrakcemi – a reálnou diferenciací kulturní komunikace. Ta vždy probíhá v několika „oběžích“ či „kanálech“, které přenášejí na komunikované texty určité praktiky čtenářského „použití“: V okruzích spadajících do oblasti populární komunikace se (jak se to v disertaci také ukazuje na příkladu masových edic literární „klasiky“) běžně šíří texty, které bychom podle měřítek estetických a historických vnímali jako umělecké. V daném kontextu mohou však být vnímatelé motivováni k aktualizaci jiných vrstev příslušného artefaktu, takových, jež odpovídají estetickému typu populární literatury. Někteří kulturní historici (srov. polemiku Rogera Chartiera a Petera Burka, k níž se Burke vrací na závěr nových vydání své *Populární kultura* v raně novověké Evropě) z toho hlediska dokonce navrhují, aby se přestala hierarchizovat populární a elitní kultura ve smyslu artefaktů samotných, a namísto toho aby se začaly diferencovat praktiky nakládání s těmito artefakty, modality jejich užití či recepce. Když tento jiný pohled kulturní praxe vztáhneme na kulturně stratifikační důsledky „podvojného kódování“ postmoderního románu,

můžeme se ptát: Stačí „podvojené kódování“ samo o sobě, aby v jeho důsledku skutečně vznikla nová kategorie „střední“ kultury (ať už jako třetí do systému, nebo jediná syntetická, nahrazující „modernistickou“ opozici masové x populární kultury)? Nebo bude i „podvojně kódovaný“ postmoderní román nadále čtenářsky realizován různě, ve dvou soustavách předpokladů: někdy (populární oběh) v jednom kódu, jindy (elitní oběh) v obou?

Naznačené otázky jdou již nad rámec předložené práce, která v plné míře splňuje nároky kladené na doktorskou disertaci. Práci jednoznačně doporučuji k obhajobě.

Ing. Pavel Janáček, Ph.D.

Ústav pro českou literaturu AV ČR – ÚČLLV FF UK

janacek@ucl.cas.cz